

KUVÂYİ MİLLİYE DESTANI

Nazım Hikmet

HiKAYEİ DÂSTÂN

Fevkalâde memnunum dünyaya geldiğime,
toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğini seviyorum.
Kutrunun ölçüsünü santimine kadar bildiğim halde,
ve meçhulüm değilken güneşin yanında oyuncaklığı,
dünya inanılmayacak kadar büyüktür benim için.
Dünyayı dolaşmak,
görmediğim balıkları, yemişleri, yıldızlan görmek
[isterdim..

Halbuki ben
yalnız yazılarda ve resimlerde yaptım Avrupa seyahatimi.
Bütün ömrümce,
mavi pulu Asya'da damgalanmış
bir tek mektup bile almadım. ,

Ben ve bizim mahalle bakkalı
ikimiz de kuvvetle meçhulüz Amerika'da.
Buna rağmen
benim kuvvetim
bu büyük dünyada yalnız olmamaklığımdır.
Dünya ve insanları yüreğimde sır,
ilmimde muamma değildirler.

Ben
kurtarıp kellemi nida ve sual işaretlerinden,
açık ve endişesiz
girdim safıma.

Ve dışında bu safın
toprak ve sen
bana kâfi gelmiyorsunuz.
Halbuki sen harikulade güzelsin,

toprak sıcak ve güzeldir.

Toprak

sıcak
ve güzeldir.
Ve toprağın en güzel yerlerinden biri
memleketimdir benim.

Memleketim.
Memleketimi seviyorum.
Çınarlarında kolan vurdum, hapisanelerinde yattım.
Hiçbir şey dindirmez iç sıkıntımı,
memleketimin şarkıları ve tütününü kadar.

Memleketim
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve otuz Ağustos,
kuşun kubbeler, fabrika bacaları
benim o kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Memleketim.
Memleketim ne kadar geniş,
dolaşmakla bitmez tükenmez gibi geliyor insana.
Edirne, İzmir, Ulukışla, Maraş, Trabzon, Erzurum.
Erzurum yaylasını yalnız türkülerinden tanıyorum
ve cenuba
pamuk işleyenlere gitmek için
Toroslardan bir kerre olsun geçemedim diye

utaniyorum

Memleketim
develer, tren, Ford arabaları, hasta eşekler,
kavak
söğüt

ve kırmızı toprak.

Memleketim
sen dünyanın en güzel,
en haklı kavgalarından birini yapansın.
Ve ben o kavgayı

ve ben seni sevenim.

Gün gelip
dağılıp pâre pâre bedenim
silinse be-tekmil yârimin hayalinden
çakır gözlerimin nâm ü nişanı,
asırlar ezber kılıp birbirine devredecektir
senin o müthiş kavganı yapan insanlarına dair

İstanbul cezaevi revirinde yazdığım destanı.

Ben
mukaddes bir hiddet içinde
tüylerim diken
arşınlayıp betonu,
demiri dövüp yumruklarımınla
on beş kerre yirmi dört saatte yazdım ki onu,
buna telin dışında anam
ve yüzü güneşli bir yaz manzarasına benzeyen karımla
telin içinde Kemal Tahir

şahittir.

Yirminci asırdayız.
Başlar önde, gözler alabildiğine açık.
Yanan şehirlerin kızılıtsı,
çiğnenmiş ekinler
ve bitmez tükenmez ayak sesleri:

gidiliyor.

Ve katlediliyor..

kadınlar ve çocuklar
ağaçlardan ve danalardan
daha rahat
daha kolay

daha çok.

Bu ayak sesleri, bu katliâmda
hürriyetimi ve ekmeğimi kaybettiğim oldu.
Fakat hiç bir zaman
açlığın, karanlığın ve çığlıkların içinden
güneşli elleriyle kapımızı çalan

gelecek günlere emniyetimi kaybetmedim.

Ve bundandır ki ben
hücremde her sabah
yaklaşan bir müjdenin davetiyle uyanıyorum.
Ve bu nikbinliğin verdiği hakla
bu destanı yazmakla
büyük
doğru

ve mükemmel bir iş yaptığıma inanıyorum.

Temmet bi-avn-il-insan
Fî sene 1939 şehr-üş-Şaban
Yâr ü ağyara ola ibret
yadigâr-ı hâme-i
Nâzım Hikmet

KUVÂYİ MİLLİYE

DESTAN

Başlangıç

ONLAR

Onlar ki toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar,
korkak,
cesur,
câhil,
hakim
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır.
Onlar ki uyup hainin iğvâsına
sancaklarını elden yere
[düşürürler
ve düşmanı meydanda koyup
kaçarlar evlerine
ve onlar ki bir nice mürtede hançer üşürürler
ve yeşil bir ağaç gibi gülen
ve merasimsiz ağlayan
ve ana avrat küfreden ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır.
Demir,
kömür
ve şeker
ve kırmızı bakır
ve mensucat

ve sevda ve zulüm ve hayat
ve bilcümle sanayi kollarının
ve gökyüzü
ve sahra
ve mavi okyanus
ve kederli nehir yollarının,
sürülmüş toprağın ve şehirlerin bahtı
bir şafak vakti değişmiş olur,
bir şafak vakti karanlığın kenarından
onlar ağır ellerini toprağa basıp
doğruldukları zaman.
En bilgin aynalara
en renkli şekilleri aksettiren onlardır.
Asırda onlar yendi, onlar yenildi.
Çok sözler edildi onlara dair
ve onlar için :
zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur,
denildi.

Birinci Bap

YIL 1918-1919 VE KARAYILAN HiKAYESi

Ateşi ve ihaneti gördük
ve yanan gözlerimizle durduk
bu dünyanın üzerinde,
İstanbul 918 Teşrinlerinde,
İzmir 919 Mayısında
ve Manisa, Menemen, Aydın, Akhisar :
Mayıs ortalanndan
Haziran ortalarına
[kadar
yani tütün kırma mevsimi,
yani, arpalar biçilip
buğdaya başlanırken
yuvarlandılar.
Adana,
Antap,
Urfa,
Maraş:
düşmüş
dövüşüyordu...
Ateşi ve ihaneti gördük.
Ve kanlı bankerler pazarında
Memleketi Alaman'a satanlar,
yan gelip ölülerin üzerinde yatanlar
düştüler can kaygusuna
ve kurtarmak için başlarını halkın gazabından
karanlığa karışarak basıp gittiler.
Yaralıydı, yorgundu, fakirdi millet,
en azılı düvellerle dövüşüyordu fakat,

dövüşüyordu, köle olmamak için iki kat,
iki kat soyulmamak için.
Ateşi ve ihaneti gördük.
Murat nehri, Canik dağları ve Fırat,
Yeşilirmak, Kızılırmak,
Gültepe, Tilbeşar ovası,
gördü uzun dişli İngiliz'i.
Ve Aksu'yla Köpsu,
Karagöl'le Sögüt gölü
ve gümüş basamaklı türbesinde yatan
büyük, âşık ölü,
şapkası horoz tüylü İtalyan'ı gördü.
Ve Çukurova,
kıyasıya düzlük,
uçurumlar, yamaçlar, dağlar kıyasıya
ve Seyhan ve Ceyhan
ve kara gözlü Yürük kızı,
gördü mavi üniformalı Fransız'ı.
Ve devam ettik ateşi ve ihaneti görmekte.
Eşraf ve ayan ve mütehayyizânın çoğu
ve ağalar :
Bağdasar ağadan
Kellesi Büyük Mehmet ağaya kadar,
düşmanla birlik oldular.
Ve inekleri, koyunları, keçileri sürüp götürüp,
gelinlerin ırzına geçip,
çocukları öldürüp
ve istiklâli yakıp yıktıkça düşman,
dağa çıktı mavzerini, nacağını, çiftesini kapan
ve çığ gibi çoğaldı çeteler
ve köylülerden paşalar görüldü,
kara donlu köylülerden.
Ve bizim tarafa geçenler oldu
Tunuslu ve Hindli kölelerden,
Ve Türkistanlı Hacı Ahmet,
kısık gözleri,
seyrek sakalı,

hafif makinalı tüfeğiyle
dağlarda bir başına dolaştı.
Ve sabahleyin ve öğle sıcağında ve akşam üstü
ve ayışığında ve yıldız alacasında geceleyin,
ne zaman sıkışsa bizimkiler,
peyda oluverdi, yerden biter gibi o
ve ateş etti
ve düşmanı dağıttı
ve kayboldu dağlarda yine.
Ateşi ve ihaneti gördük.
Dayandık,
dayandık her yanda,
dayandık İzmir'de, Aydın'da,
Adana'da dayandık,
dayandık, Urfa'da, Maraş'ta, Antep'te.
Antep'liler silahşor olur,
uçan turnayı gözünden
kaçan tavşanı ard ayağından vururlar
ve arap kırsağının üstünde
taze yeşil selvi gibi ince uzun dururlar.
Antep sıcak,
Antep çetin yerdir.
Antep'liler silahşor olur,
Antep'liler yiğit kişilerdir.
Karayılan
Karayılan olmazdan önce
Antep köylüklerinde ırgattı.
Belki rahatsızdı, belki rahattı,
bunu düşünmeğe vakit bırakmıyordular,
yaşıyordu bir tarla sığanı gibi
ve korkaktı bir tarla sığanı kadar.
Yiğitlik atla, silâhla, toprakla olur.
onun atı, silâhı, toprağı yoktu.
Boynu yine böyle çöp gibi ince
ve böyle kocaman kafalıydı
Karayılan
Karayılan olmazdan önce.

Düşman Antep'e girince
Antepliler onu
korkusunu saklayan
bir fıstık ağacından
alıp indirdiler.
Altına bir at çekip
eline bir mavzer
verdiler.
Antep çetin yerdir.
Kırmızı kayalarda
yeşil kertenkeleler.
Sıcak bulutlar dolaşır havada
ileri geri.
Düşman tutmuştu tepeleri,
düşmanın topu vardı.
Antepliler düz ovada
sıkışmışlardı.
Düşman şarapnel döküyordu,
toprağı kökünden söküyordu.
Düşman tutmuştu tepeleri.
Akan : Antep'in kanydı.
Düz ovada bir gül fidanıydı
Karayılan'ın
Karayılan olmazdan önceki siperi.
Bu fidan öyle küçük,
korkusu ve kafası öyle büyüktü ki onun,
namlıya tek fişek sürmeden
yatıyordu yüzükoyun.
Antep sıcak,
Antep çetin yerdir.
Antepliler silâhşor olur.
Antepliler yiğit kişilerdir.
Fakat düşmanın topu vardı.
Ve ne çare, kader,
düz ovayı Antepliler
düşmana bırakacaklardı.
«Karayılan» olmazdan önce

umurunda değildi Karayılan'ın
kıyametedek düşmana verseler Antep'i.
Çünkü onu düşünmeğe alıştırmadılar.
Yaşadı toprakta bir tarla sıçanı gibi,
korkaktı da bir tarla sıçanı kadar.
Siperi bir gül fidanıydı onun,
gül fidanı dibinde yatıyordu ki yüzükoyun
ak bir taşın ardından
kara bir yılan
çıkardı kafasını.
Derisi ışı l ışıl,
gözleri ateşten al,
dili çataldı.
Birden bir kurşun gelip
kafasını aldı.
Hayvan devrildi kaldı.
Karayılan
Karayılan olmazdan önce
kara yılanın encamını görünce
haykırdı avaz avaz
ömrünün ilk düşüncesini :
«ibret al, deli gönlüm,
demir sandıkta saklansan bulur seni,
ak taş ardında kara yılanı bulan ölüm.»
Ve bir tarla sıçanı gibi yaşayıp
bir tarla sıçanı kadar korkak olan,
fırlayıp atlayınca ileri
bir dehşet aldı Antep'ileri.
seğirttiler peşince.
Düşmanı tepelerde yediler.
Ve bir tarla sıçanı gibi yaşayıp
bir tarla sıçanı kadar korkak olana :
KARAYILAN dediler,
«Karayılan der ki : Harbe oturak,
Kilis yollarından kelle getirek,
nerde düşman varsa orda bitirek,
vurun ha yiğitler namus günüdür...»

Ve biz de bunu böylece duyduk
ve çetesinin başında yıllarca nâmı yürüyen
Karayılan'ı
ve Antep'ileri
ve Antep'i
aynen duyup işittiğimiz gibi
destanımızın birinci babına koyduk.

İkinci Bap

Bu ikinci baptaki vesikalar **Nutuk'un** Devlet Basımevi İstanbul 1938 basımının 46, 47, 49, 64, 65, 68, 69, 70,75, 76, 77, 78, 79'uncu sayfalarından alınmıştır.

YIL YİNE 1919 VE İSTANBUL'UN HÂLİ VE ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ VE KAMBUR KERİM'İN HİKAYESİ

Biz ki İstanbul şehriyiz,
Seferberliği görmüşüz:
Kafkas, Galiçya, Çanakkale, Filistin,
vagon ticareti, tifüs ve İspanyol nezlesi
bir de ittihatçılar,
bir de uzun konçlu Alman çizmesi
914'ten 18'e kadar
yedi bitirdi bizi.

Mücevher gibi uzak ve erişilmezdi şeker,
erimiş altın pahasında gazyağı
ve namuslu, çalışkan, fakir İstanbullular
sidiklerini yaktılar 5 numara lambalarında.
Yedikleri mısır koçanıydı ve arpa
ve süpürge tohumu
ve çöp gibi kaldı çocukların boynu.
Ve lâkin Trabya'da, Pötişan'da ve Ada'da Kulüp'te
aktı Ren şarapları su gibi

ve Őekerin sahibi
kapladı Miloviç'in yorganına 1000 liralıkları.
Miloviç de beyaz at gibi bir karı.
Bir de sakalı Halife'nin,

bir de Vilhelm'in bıyıkları.

Biz ki İstanbul Şehriyiz,
güzelizdir,
dört yanımız mavi mavi dağdır, denizdir.
öfkeli, büyük bir Őair:
«Ey bin kocadan arta kalan bilmem neyi bakır»
demiş
bize

ve bir başkası,

yekpare Acem mülkünü feda etti bir sengimize.

Biz ki İstanbul Şehriyiz,
işte, arzederiz halimizi
Türk halkının yüce katına.
Mevsim yazdır,
919'dur.
Ve Teşrinlerinde geçen yılın
dört düvele teslim ettiler bizi,
gözü kanlı dört düvele
anadan doğma çırılçiplak.
Ve kurumuştu

ve kan içindeydi memelerimiz.

Biz ki İstanbul Şehriyiz,
Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan
bir de Yunan,
bir de zavallı Afrika zencileri
yer bitirir bizi bir yandan,
bir yandan da kendi köpek döllerimiz:

Vahdettin Sultan,
ve damadı Ferit
ve İngiliz muhipleri

ve Mandacılar.

Biz ki İstanbul şehriyiz,
yüce Türk halkı,
malûmun olsun çektiğimiz acılar...
919 Temmuzunun 23'üncü günü
pek mütevazı bir mektep salonunda

in'ikad etti Erzurum Kongresi.

Erzurum kışı zorludur, balam,
tandırında tezек yakar Erzurum,
buz tutar yığitlerinin bıyığı
ve geceleyn karlı ovada

kaskatı katılaşmış, donmuş görürsün karanlığı.

Erzurum'da kavaklar, balam,
Erzurum'da kavaklar tane tane,
kavaklarda tane tane yapraklar.
Ve terden ve toz dumandan ve sinekten geçilmez
Erzurum'da yaz gelip de bastı mıydı sıcaklar.
Erzurum'un düzdür, topraktır damı.
Erzurum güzelleri giyer, balam,
incecik ak yünden ehramı.
Yürek boynun büker, balam,
Erzurumlu türkülere.
Halim selimdir Erzurum'un adamı

ve lâkin dönmesin gözü bir kere!...

Erzurum'da on dört gün sürdü Kongre:

orda, mazlum milletlerden bahsedildi
bütün mazlum milletlerden

ve emperyalizme karşı dövüşlerinden onların.

Orda, bir Şûrayı Millî'den bahsedildi,
İradei Milliyeye müstenit bir Şûrayı Millî'den.
Buna rağmen,
«Âsi gelmiyelim» diyenler vardı,
«makamı hilâfet ve saltanata.»

Hattâ casuslar vardı içerde.

Buna rağmen,
«Bütün aksamı vatan bir küldür» denildi.
«Kabul olunmaz» denildi,

«Manda ve Himaye...»

Buna rağmen,
İstanbul'da bir çok hanımlar, beyler, paşalar,
Türk halkından kesmişlerdi umudu.
Yağdırdı telgıraflar Erzurum'a:
«Amerikan mandası altına girelim», diye.
«istiklâl, diyorlardı, şayanı arzu ve tercihtir, amma
bugün bu, diyorlardı, mümkün değil,
birkaç vilâyet, diyorlardı, kalacak elde,
şu halde, diyorlardı, şu halde,
Memâliki Osmaniye'nin cümlesine şâmil
Amerikan mandaterliğini talep etmeği
memleketimiz için en nâfi

bir şekli hal kabul ediyoruz.»

Fakat bu şekli halli kabul etmedi Erzurumlu.
Erzurum'un kışı zorludur, balam,
buz tutar yiğitlerinin bıyığı.

Erzurum'da kaskatı, dimdik ölür adam,

kabullenmez yılgınlığı...

İstanbul'da hanımlar, beyler, paşalar,
tül perdeler, kıravatlar, apoletler, şişeler,
çıtı pıtı dilleri ve pamuk gibi elleri
ve biçare telgıraf telleri
devretmek için Amerika'ya Anadolu'yu
şöyle diyorlardı Erzurum'dakilere:

«Bizi bir başımıza bıraksalar,
tarafgirlik, cehalet

ve çok konuşmaktan başka müsbet
bir hayat kuramayız.

İşte bu yüzden Amerika çok işimize geliyor.

Filipin gibi vahşi bir memleketi adam etti Amerika.

Ne olacak,

Biz de on beş, yirmi sene zahmet çekeriz,
sonra Yeni Dünya'nın sayesinde

İstiklâli kafasında ve cebinde taşıyan

bir Türkiye vücuda giverir.

Amerika, içine girdiği memleket ve millet hayrına
nasıl bir idare kurduğunu

Avrupa'ya göstermek ister.

Hem artık işi uzatmağa gelmez.

Çok tehlikeli anlar yaşıyoruz.

Sergüzeşt ve cidal devri geçmiştir:

Türkiye'yi, geniş kafalı birkaç kişi belki kurtarabilir.»

4 Eylül 919'da toplandı Sivas Kongresi,

ve 8 Eylülde

Kongrede bu sefer

yine ortaya çıktı Amerikan mandası.

Ak koyunla kara koyunun

geçitte beli olduğu günlerdi o günler.

Ve İstanbul'dan gelen bazı zevat,

sapsarı yılgınlıklanıyla beraber
ve ihanetleriyle birlikte
bir de Amerikan gazeteci getirmiştiler.
Ve Erzurumlulardan ve Sivaslılardan ve Türk
[milletinden çok
işbu Mister Bravn'a güveniyorlardı.

Bu zevata:
«istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz efendiler!»
denildi.

Fakat ayak diredi efendiler:
«Mandanın, istiklâli ihlâl etmiyeceği muhakkak iken,»
dediler,
«Her halde bir müzaherete muhtacız diyorum ben,»
dediler,

«Hem zaten,»
dediler,
«birbirine mani şeyler değildir
istiklâl ile manda.

Ve esasen,»
dediler,
«müstakil kalamayız böyle bir zamanda.
Memleket harap,
toprak çorak,
borcumuz 500 milyon,
varidat ise 15 milyon ancak.

Ve Allah muhafaza buyursun
İzmir kalsa Yunanistan'da
ve harbetsek,
düşmanımız vapurla asker
[getirir.

Biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyat yapabiliriz?
Mandayı kabul etmeliyiz, hemen.»
dediler.

«Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz.
Hem, İstanbul'daki Amerikan dostlarımız:
Mandamız korkunç değildir,
diyorlar,

Cemiyeti Akvam nizamnamesine dahildir,
diyolarlar.»
Ve böylece, bin dereden su getirdi İstanbul'dan gelen
[zevat.
Sivas, mandayı kabul etmedi fakat,
«Hey gidi deli gönlüm,»
dedi,
«Akıllı, mutlu, sabırlı deli gönlüm,
ya İSTİKLÂL, ya ölüm!»

dedi.

Kambur Kerim de böyle dedi aynen.
Adapazarlıydı Kambur Kerim.
Seferberlikte ölen babası marangozdu.
Seferberlik denince aklına Kerim'in:
çok beyaz bir yastıkta kara sakallı bir ölü yüzü,
Fahri Bey çiftliğinde patates toplayıp
kaz gütmek,
mektepe kitapları
ve bir de saçları altın gibi sarı
fakat alnı çizgiler içinde anası gelir.
335'te Kerim Eskişehir'e gitti,
mektebe, teyzelerine ve dayısına.
Dayısı şimendiferde makinistti.
Düşman elindeydi Eskişehir.
Kerim on dört yaşındaydı,
kamburu yoktu.
Dümdüzdü fidan gibi
ve dünyaya meraklı bir çocuktu.
Dayısı sürmeğe gittiği günler şimendiferi
Kerim'e ekmek vermediğinden teyzeleri
(Çok uzun saçlı, ihtiyar iki kadın)
Hintli askerlerle dost oldu Kerim.
Bunlar
(Şaşılacak şey)
Türkçe bilmeyen

ve siyah sakalları, siyah gözleri parlak,
avuçlarının üstü esmer, içi ak
ve tel örgülerin üzerinden
Kerim'e bisküviti kutularla atan amcaları.
Kocaman bir ambarları vardı,
Kerim içinde oynardı.
Ambarda nohut çuvalları, bakla, kuru üzüm,

(Şaşılacak şey,
katırların yemesi için.)

ve sonra cephede sandıklarıyla silahlar.
Bir gün dedi ki makinist dayısı Kerim'e:
«Ambardan silâh çalıp bana getir,
gâvura karşı koyan zeybeklere göndereceğim.»
Ve ambardan silâh çaldı Kerim: bir

bir
bir daha
beş
on.

Aldattı Hindistanlı dostlarını
zeybekleri daha çok sevdiğinden.

Zaten çok sürmedi, parlak kara sakallı amcalar gitti,
Kerim geçirdi onları istasyona kadar.

Ertesi gün Lefke köprüsünü atıp
zeybekler gelince Eskişehir'e
dayısı Kerim'i elinden tutup
verdi onlara.

Ve işte o günden sonra
bugüne kadar
kahraman bir türküdür ömrü
[Kerim'in.

Eskişehir'den alıp onu
«Kocaeli Gurupu» paşasına götürdüler.
Çatık kaşlı, yüzü gülmez bir paşaydı bu.
Çabucak öğrendi Kerim ata binmeyi,
sığırtmaç olmayı

-zaten bilgisi vardı bunda-
kayalardan genç bir keçi gibi inmeyi,

gizlenmeyi ormanda.

Ve bütün bu marifetleriyle Kerim kaç kere
ölüme bir kurşun atımı yakışarak
ve «Geçmiş olsun» dedikleri zaman şaşarak
düşman içinden geçip getirdi haber
götürdü haber.

Onu namlı bir «kaptan» gibi saydı çeteler,
bir oyun arkadaşı gibi sevdi çeteleri o.
Ve bir fidan gibi düz

bir fidan gibi cesur
bir fidan gibi vaadeden bir çocuğun
sevinçle oynadığı bu müthiş oyun
sürdü 1337'ye kadar...

Kocaeli ormanı gürgen ve meşeliktir:

yüksek
kalın.

Gökyüzü gözükmez.

Durgun bir geceydi.

Hafif yağmur yağmıştı biraz önce.

Fakat ıslanmamış ki yerde yapraklar

karanlıkta hışırtılarla yürüyordu beygiri Kerim'in.

Solda

ilerde

tepenin eteğinde ateş yanıyordu:

«Tekneciler» diye anılan

gâvur çetelerinin olmalı.

Dallardan damlalar düşüyordu Kerim'in yüzüne.

Beygirin başı gittikçe daha çok karanlığa giriyor.

İpsiz Recep'in yanından dönüyordu Kerim.

Kâatlar götürmüş

kâatlar getiriyor.

Birdenbire durdu beygir,

heykel gibi,

-Tekneciler'in ateşini görmüş olacak

sonra birdenbire dörtnala kalktı.

Şaşırdı Kerim.

Dizginleri bıraktı.

Sarıldı beygirin boynuna.
Deli gibi gidiyordu hayvan.
Çocuğa ard arda çarpıyordu ağaçlar.
Meşeleri ve gürgenleriyle orman
karanlık bir rüzgâr gibi geçiyor iki yandan.
Kim bilir kaç saat böyle gidildi.
Orman bitti birdenbire.
-Ay doğmuş olacak ki ortalık aydınlıktı-
Ve Kerim aynı hızla geldiği zaman
Armaşa'nın altında Başdeğirmenler'e
beygir ansızın kapaklandı yere,
tekerlendi Kerim.

Doğruldu.
Ve aklına ilk gelen şey
saatına bakmak oldu.
Kırılmıştı camı.
Bindi beygire tekrar.
Hayvan topallıyordu biraz.
Uslu uslu yola koyuldular.
Sol kulağı kanıyordu Kerim'in,
Kirezce'ye geldiler
(Sapanca'yla Arifiye arası),
Kerim durdu.
Biraz zor nefes alıyordu.
Geyve'ye girdi ertesi akşam.
Beli o kadar ağrıyordu ki
inemedi beygirden
indirdiler.
Kerim'i bir yaylıya bindirdiler.
Adapazarı.
Sonra belki on gün, belki on beş,
kağnılar, mekkâre arabaları,
sonra, gitgide daralan nefesi,
Yahşihan,
Konya,
Sile nahiyesi
(burda malûl gaziler için

takma kol ve bacak yapıyordu),
ve nihayet Hatçehan köyünden çıkıkçı Şerif usta.
Hâlâ rüyalarında görür Kerim
incecik bir yoldan eşekle gelip
üzerine doğru gelip
bu çiçek bozuğu insan yüzünü.
Usta, ovdu Kerim'i bayıltıncaya kadar.
Sonra, zifte koydu bu kırılmış dal gibi çocuk gövdesini.
Yirmi gün geçti aradan.
Ve sonra bir ikindi vakti ziftin içinden
Kerim'i kambur çıkardılar.

Üçüncü Bap

**YIL 1920
VE**

ARHAVELİ İSMAIL'İN HİKAYESİ

Ateşi ve ihaneti gördük.

Düşman ordusu yine başladı yürümeğe.
Akhisar, Karacabey,
Bursa ve Bursa'nın doğusunda Aksu,
çarpışarak çekildik.

920'nin
29 Ağustos:
Uşak düştü.

Yaralı
ve dehşetli kızgın
fakat toprağımızdan emin,
Dumlupınar sırtlarındayız.

Nazilli düştü.
Ateşi ve ihaneti gördük.
Dayandık

dayanmaktayız.

1920 Şubat, Nisan, Mayıs,
Bolu, Düzce, Geyve, Adapazarı:
içimizde Hilâfet Ordusu,
Anzavur isyanları.

Ve aynı sıradan,
3 Ekim Konya.
Sabah.
500 asker kaçağı ve yeşil bayrağıyla Delibaş
girdi şehre.
Alaeddin tepesinde üç gün üç gece hüküm sürdüler.

Ve Manavgat istikametlerinde kaçıp
ölümlerine giderken

terkilerinde kesilmiş kafalar götürdüler.

Ve 29 Aralık Kütahya:

4 top

ve 1800 atlı bir ihanet

yani Çerkez Etem,

bir gece vakti

kilim ve halı yüklü katırları,

koyun ve sığır sürülerini önüne katıp

düşmana geçti.

Yürekları karanlık,

kemerleri ve kamçılarını gümüşlüydü,

atları ve kendileri semizdiler.

Ateşini ve ihanetini gördük.

Ruhumuz fırtınalı, etimiz mütehammil.

Sevgisiz ve ihtirassız çıplak devler değil,

inanılmaz zaafıları, korkunç kuvvetleriyle,

silâhları ve beygiriyle insanlardı dayanan.

Beygiri çirkindiler,

bakımsızdılar,

hastalık bir fundalıktan yüksek değillerdi.

Fakat bozkırda kışneyip köpürmeden

sabırlı ve doludizgin koşmasını biliyorlardı,

insanlar uzun asker kaputluydu,

yalnayaktı insanlar,

İnsanların başında kalpak,

yüreklarinde keder,

yüreklarinde müthiş bir ümit vardı,

insanlar devrilmişti, kedersiz, ümitsizdiler,

İnsanlar, etlerinde kurşun yaralarıyla

köy odalarında unutulmuşlardı.

Ve orda sargı,

deri
ve asker postalları halinde
yan yana, sırtüstü yatıyorlardı.
Koparılmış gibiydi parmakları saplandığı yerden
eğrilip bükülmüştü

ve avuçlarında toprak ve kan vardı.

Ve asker kaçakları,
korkuları, mavzerleri, çıplak, ölü ayaklarıyla
karanlıkta köylerin içinden geçiyorlardı.
Acıkmıştılar,
merhametsizdiler,
bedbahttılar.
Şosenin ıssız beyazlığına inip,
nal sesleri ve yıldızlarla gelen atlıyı çeviriyor
ve Bolu dağında ekmek bulamadıkları için
deviriyorlardı uçurumlara:
şayak, cıgara kâadı, tuz ve sabun yüklü yaylıları.
Ve çok uzak,
çok uzaktaki İstanbul limanında,
gecenin bu geç vakitlerinde,
kaçak silâh ve asker ceketi yükleyen laz takaları:
hürriyet ve ümit,
su ve rüzgârdılar.
Onlar, suda ve rüzgârda ilk deniz yolculuğundan beri
[vardılar.

Tekneleri kestane ağacındandı,
üç tondan on tona kadardılar
ve lâkin yelkenlerinin altında
findık ve tütün getirip
şeker ve zeytinyağı götürürlerdi.
Şimdi, büyük sırlarını götürüyorlardı.
Şimdi, denizde bir insan sesinin
ve demirli şileplerin kederlerini
ve Kabataş açıklarında sallanan
saman kayıklarının fenerlerini

peşlerinde bırakıp
ve karanlık suda Amerikan taretlerinin önünden akıp
küçük,
kurnaz
ve mağrur
gidiyorlardı Karadeniz'e.
Dümende ve başaltlannda insanları vardı ki
bunlar
uzun eğri burunlu
ve konuşmayı şehvetle seven insanlardı ki
sırtı lâcivert hamsilerin ve mısır ekmeğinin
zaferi için
hiç kimseden hiçbir şey beklemeksizin
bir şarkı söyler gibi ölebildiler...
Karanlıkta kurşunî derisi kırmızıya boyanan
baltabaş gemi
İngiliz torpitosudur.
Ve dalgaların üstünde sallanarak
alev alev
yanan:

Şaban Reis'in beş tonluk takası.

Kerempe fenerinin yirmi mil açığında,
gecenin karanlığında,
dalgalar minare boyundaydılar

ve başlan bembeyaz parçalanıp dağılıyordu.

Rüzgâr:
yıldız - poyraz.
Esirlerini bordasına alıp
kayboldu İngiliz torpidosu.
Şaban Reis'in teknesi

ateşten direğiyle gömüldü suya.

Arhaveli İsmail
bu ölen teknedendi.

Ve şimdi
Kerempe fenerinin açığında,
batan teknenin kayığında
emanetiyle tek basınadır,
fakat yalnız değil:
rüzgârın,
bulutların
ve dalgaların kalabalığı,
İsmail'in etrafında hep bir ağızdan konuşuyordu.

Arhaveli İsmail
kendi kendine sordu:
«Emanetimizle varabilecek miyiz?»
Kendine cevap verdi:

«Varmamış olmaz.»

Gece, Tophane rıhtımında
Kamacı ustası Bekir Usta ona:
«Evlâdım İsmail,» dedi,
«hiç kimseye değil,» dedi,

«bu, sana emanettir.»

Ve Kerempe fenerinde
düşman projektörü dolaşınca takanın yelkenlerinde,
İsmail, reisinden izin isteyip,
«Şaban Reis,» deyip,
«emaneti yerine götürmeliyiz,» deyip
atladı takanın patalyasına,

açıldı.

«Allah büyük
ama kayık küçük» demiş Yahudi.
İsmail bodoslamadan bir sağnak yedi,

bir sağnak daha,
peşinden üç-kardeşler.
Ve denizi bıçak atmak kadar iyi bilmeseydi eğer

alabora olacaktı.

Rüzgâr tam kerte yıldıza dönüyor.
Ta karşıda bir kırmızı damla ışık görünüyor:
Sıvastopol'a giden bir geminin
sancak feneri.
Elleri kanayarak
çekiyor İsmail kürekleri,
İsmail rahattır.
Kavgadan
ve emanetinden başka her şeyin haricinde,
İsmail unsurunun içinde.
Emanet:
bir ağır makinalı tüfektir.
Ve İsmail'in gözü tutmazsa liman reislerini
ta Ankara'ya kadar gidip

onu kendi eliyle teslim edecektir.

Rüzgâr bocalıyor.
Belki karayel gösterecek.
En azdan on beş mil uzaktır en yakın sahil.
Fakat İsmail
ellerine güvenir.
O eller ekmeği, küreklerin sapını, dümenin yekesini
ve Kemeraltı'nda Fotika'nın memesini

aynı emniyetle tutarlar.

Rüzgâr karayel göstermedi.
Yüz kerte birden atlayıp rüzgâr
bir anda bütün ipleri bıçakla kesilmiş gibi

düştü.

İsmail beklemiyordu bunu.
Dalgalar bir müddet daha
yuvarlandılar teknenin altında
sonra deniz dümdüz
ve simsiyah
durdu.

İsmail şaşırıp bıraktı kürekleri.
Ne korkunçtur düşmek kavganın haricine.
Bir ürperme geldi İsmail'in içine.
Ve bir balık gibi ürkerek,
bir sandal
bir çift kürek
ve durgun
ölü bir deniz şeklinde gördü yalnızlığı.
Ve birdenbire
öyle kahrolup duydu ki insansızlığı
yıldı elleri, yüklendi küreklere,

kırıldı kürekler.

Sular tekneyi açığa sürüklüyor.
Artık hiçbir şey mümkün değil.
Kaldı ölü bir denizin ortasında
kanayan elleri ve emanetiyle İsmail.
İlkönce küfretti.
Sonra, «elham» okumak geldi içinden.
Sonra, güldü,
eğilip okşadı mübarek emaneti.
Sonra,
Sonra, malûm olmadı insanlara
Arhaveli İsmail'in akıbeti.

Dördüncü Bap

NURETTİN EŞFAK'IN BİR MEKTUBU
VE

BİR ŞİİRİ

Kardeşim,
sana bu mektubu Ankara'da Kuyulu kahvede yazıyorum.
Hep aynı Anadolu havalarını çalıyor gramofon
kocaman bir boru çiçeğine benzeyen ağzıyla.
Dışarda yağmur...
Mektepten istifa ettim.
Cepheye gidiyorum ihtiyat zabıtlığıyla.
Çocuklarımıza Türkçe okutmak,
öğretmek, sevdirmek onlara
dünyanın en diri, en taze dillerinden birini
kendi dillerini, güzel şey
büyük şey.
Fakat bu dilin insanları için çakmak çalmak cepheye
daha büyük

daha güzel.

Biliyorum:
iş bölümünden bahsedeceksin.
Fakat, Ankara'da çocuklara ders vermek,
bozkırda ateş hattına girmek
haksız ve hazin
bir iş bölümü.
Öyle günlerde yaşıyoruz ki
ben bir iş yapabildim diyebilmek için:

hep alının ortasında duyacaksın ölümü.

Bak, tam sana bunları yazarken

asker geçiyor sokaktan;
yağmurda harap postallarının meşinini ıslatarak
Meclis'in önüne doğru iniyorlar,
İstasyona gidecekler.

Ve türkü söylerken, her nedense her zaman yaptığı gibi,
sesini incelterek marş okuyor genç Türk köylüsü:
«Ankara'nın taşına bak,

gözlerimin yaşına bak...»

Yüzleri mühim, dalgın ve yorgun
Tıraşları uzamış biraz.
Elleri büyük ve esmer.

Ela gözlüler, kara gözlüler, mavi gözlüler.

Yine birdenbire Yunus Emre geldi aklıma.
Başka türlü anlıyorum benYunus'u:
bence onda bütün bir devir dile gelmiş Türk köylüsü:
öte dünyaya dair değil,

bu dünyaya dair kaygılarıyla...

Bir şiir yazdım,
garip bir şiir,
«Türk Köylüsü» diye.
Bir tuhaf mı oluyor böyle günlerde şiir yazmak?
Her ne hâl ise, hoşça kal, gözlerinden öperim.
Kardeşin

Nureddin Eşfak

TÜRK KÖYLÜSÜ

Topraktan öğrenip
kitapsız bilendir.

Hoca Nasreddin gibi ađlıyan
Bayburtlu Zihni gibi gülendir.

Ferhad'dır
Kerem'dir
ve Kelođlan'dır.

Yol görünür onun garip serine,
analar, babalar umudu keser,
kahbe felek ona eder oyunu.

Çarşambayı sel alır,
bir yar sever

el alır,
kanadı kırılır
  llerde kalır,

Ölmeden mezara koyarlar onu. O, «Y nusu bi  redir 840 Bařtan
ayağa yöredir», ađu içer su yerine.

Fakat bir kere bir dert anlayan d řmeyeg rs n önlerine ve bir
kere vakt eriřip

«Gayrık yeter!...»

demesinler.

Bunu bir dediler mi, «İsrafil s runu  r r,
mahl kat yerinden durur»,
toprağın nabzı başlar

onun nabızlarında atmağa.

Ne kendi nefsinin korur,

ne düşmanını kayırır,

«Dağları yırtıp ayırır, kayaları kesip yol eyler abihayat
akıtmađa...»

Beşinci Bap

«Bu hamiyetli ve cesur, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizarlar içinde kalacaktık, İstanbul'da bulunan nazır, mebus, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zat çıkıp vaktiyle bize haber vermediği düşünmemiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki cümlesini heyecan ve helecan kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yanaşa-mayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu?»
(Nutuk, s. 295, Devlet Basımevi, İstanbul 1938)

920'NİN 16 MARTI

VE

MANASTIRLI HAMDİ EFENDİ

VE

REŞADİYELİ VELİ OĞLU MEMET'İN

HİKAYESİ

920'nin 16 Martı,

öğleden evvel

saat onda

makina başında şöyle bir telgraf aldı Ankara'daki:

«Der-aliye 16/3/1920.

İngiliz'ler bastı bu sabah

Şehzadebaşı'ndaki Muzıka karakolunu.

Müsademe edildi.

İşgal altına alıyorlar İstanbul'u şimdi.

Berâyi malûmat arz olunur.

Manastırlı Hamdi.»

920'nin 16 Martı.

Harbiye Nezareti telgrafhanesi buldu Ankara'yı:

«Etrafta dolaşüyor İngiliz askerleri.

Şimdi işte

İngiliz askerleri giriyorlar nezarete,

İşte giriyorlar içeri.
Nizamiye kapısına.
Teli kes.

İngiliz'ler burdadır.»

920'nin 16 Martı.
Manastırlı Hamdi Efendi

buldu Ankara'dakini tekrar:

«Paşa hazretleri,
Harbiye telgrafhanesini de işgal etti İngiliz bahriye
[askeri.
Tophane'yi de işgal ediyorlar bir taraftan,
bir taraftan da zırhlılardan asker ihraç olunuyor.
Vaziyet vehamet kesbediyor efendim.
Paşa hazretleri,
Emri devletlerine muntazırım.

16 Mart 1920

Hamdi»

920'nin 16 Martı.

Durumu bir daha tekrar etti Hamdi Efendi:

«Sabah bizim asker uykuda iken
İngiliz bahriye efradı karakolu işgal etmekte iken
askerlerimiz uykudan şaşkın kalkınca müsademe
[başlıyor.
Neticede bizden altı şehit, on beş mecruh olup
İngiliz'ler zırhlıları rıhtıma yanaştırıp
Beyoğlu ve Tophane'yi işgal edip.
İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok.
İşte Beyoğlu telgraf memurları geldiler.
Kovmuşlar.
Burası da işgal olunacaktır bir saata kadar.

Şimdi haber aldım efendim.»

920'nin 16 Martı
uykuda kesti kâfir uçümüzü,
kurşuna dizdi kâfir ikimizi,
İngiliz'in hepsi değil domuzu

Sabaha karşı aldı canımızı.

920'nin 16 Martı
basıldı Vezneciler'de karargâh.
Uyan be tosunum uyan.
Üçümüzü uykuda kesti kâfir,
üçümüz: Abdullah çavuş, Şarkışla'dan Osman,

bir de Zileli Abdülkadir.

920'nin 16 Martı
Bozdoğan Kemerinde
kurşuna dizdi kâfir ikimizi.
Ahmet oğlu Nasuh arkadaşımın adı,

Reşadiyeli Veli oğlu Memet benimkisi.

920'nin 16 Martı
uykuda kesti kâfir uçümüzü.
Soktu Osman'ın karnına kasaturayı,
bastı göğsüne kâfirin dizi.
Dört çocuk babasıydı Abdullah çavuş.
Doymadı dünyasına Abdülkadir.
Üçümüzü uykuda kesti kâfir,

kurşuna dizdi ikimizi.

920'nin 16 Mart sabahı,
karakolun karşısında
bırakmadım elimden silâhı,

yere serdim iki İngiliz'i.
Senin ırzını kurtardım İstanbul'um,

Sana can feda çakır gözlü gülüm.

Üçümüzü uykuda kesti kâfir,
kurşuna dizdi ikimizi.
Şimdi üçümüz:
Abdullah ve Osman ve Abdülkadir,
taşları yan yana yatar Eyüp'te.
Arama, bulamazsın ikimizin kabrini,
belki maşrıktta, belki mağripte,

biz de bilmeyiz yerini.

Uykuda kestiler üçümüzü,
kurşuna dizdiler ikimizi,
Ahmet oğlu Nasuh arkadaşımın adı,
Reşadiyeli Veli oğlu Memet benimkisi.
Bir de altıncımız var,
kara kaytan bıyıklı bir şehit,
son mekânı şöyle dursun,
adını da bilen yok...»

Altıncı Bap

MUHAREBELER VE DÜŞMAN ELİNDE KALANLAR VE

KARTALLI KAZIM'IN HİKAYESİ

İnönü meydanı, yavrum,
rüzgâr,
soğuklar insanı arı gibi haşlıyor.
Zemheriler bitti diyelim,
hamsin ya başladı, ya başlıyor.
Muharebe beş gün beş gece sürdü.
Kan gövdeyi götürdü.
Ve nihayetinde
düşmanlar karın üstünde
top arabaları, sandıklar dolusu konyak,
altı kamyon bıraktılar.
Sonra, kaçarlarken, yavrum,
köyleri, köprüleri yaktılar...

Bu, Birinci İnönü,
sonra ikincisi:
23 Mart 1921 günü
düşmanın Bursa ve Uşak gurupları üstümüze yürüyor.
Onlarda, topçu ve piyade
bizden üç kere fazla,
bizim atlımız çok.
Atların mekanizması,
hartucu,
namlusu yoktur
ve kılıç
çıplak, ucuz bir demirdir.

26 Mart:

Akşam.

Sağ cenah ilerimize yanaştılar.

27 Mart:

Bütün cephelerde temas.

28, 29, 30:

Kavgaya devam.

Ve Martın 31'inci gecesinde,

(ayıışığı var mıydı bilmiyorum)

İnönü karanlığı sesler ve kıvılcımlarla doluydu.

Ve ertesi gün

1 Nisan:

Metristepe aydınlanıyor.

Saat altı otuz.

Bozöyük yanıyor.

Düşman muharebe meydanını silâhlarımıza

[terketmiştir

Sonra, 8 Nisandan 11 Nisana kadar:

Dumlupınar.

Sonra, Haziran. 990 Bir yaz gecesi.

Dünyada yalnız pırıltılar

ve böceklerin sesi.

Sakarya'yı üç yerinden sallarla geçiyoruz.

Basarak aldık

Adapazarı'nı.

ve dolaşp Sapanca gölünün sazlıklarını

yanaştık İzmit'in doğusunda çuha fabrikasına.

Düşman,

kısmen gemilere binerek

denizden

ve kısmen

Karamürsel üzerinden

Bursa'ya çekilip

boşalttı İzmit şehrini gece yarısı.

Sonra 23 Ağustos:

Sakarya melhamei kübrâsı ki

devamı 13 Eylül gününe kadardır.

Bizim kırk bin piyademiz,

dört bin beş yüz atlımız,

düşmanın seksen sekiz bin piyadesi,

üç yüz topu vardır.

Harp meydanının kuzey yanı

Sakarya

ve dağlardır:

keskin

ve dik yamaçlarıyla

ve kireçli toprakları

ve kayalarında tek başlarına birbirinden uzak

haşin

ve münzevi çam ağaçlarıyla

Abdüsselâm-dağı,

Gökler-dağı,

dağlar

Ve Sakarya'dan bu havalide

yalnız, çatal tırnaklı karacalar su içmektedir.

Ankara suyunun döküldüğü yerden

Eskişehir kuzeybatısına kadar

Sakarya mecrası uçurumlar içinden geçmektedir

Güneyde

ve güneydoğuda

yapraksız ve hazin

geniş ve uzun

ve insana bıraktığı hiçbir şeye acımadan

ölmek arzusu veren

Cihanbeyli ovası:

çöl...

Bu çölün,

bu dağların,

bu nehrin ve bizim önümüzde
yirmi iki gün ve gece fasılasız dövüşüp
düşman ordusu ric'ata mecbur kaldı.

Buna rağmen:
Sene 1922

ve 15 vilâyet ve sancak
ve 9 büyük şehir
düşman elindedir,
İnanılmaz şeyler düşmandadır ki
bunların arasında:
7 göl, 11 nehir
ve köklerinde baltamızın yarası
ve yangınlarıyla bizim olan
yüz kere yüz bin dönüm orman,
bir tersane, iki silâh fabrikası,
ve 19 körfez ve liman ki
belki bir çoğunun
rıhtımı,
mendireği,
kırmızı, yeşil fenerleri yoktur
ve belki sularında
ateş kayıklarının ışıltısından başka ışık yanmadı,
fakat onlar
tahta iskeleleri ve kederli balıkçılarıyla bizimdiler.
Sonra, 3 deniz,
6 kol tiren hattı,
sonra, göz alabildiğine yol:
sılaya gittiğimiz,
gurbette görüldüğümüz
ve neden
ve niçin olduğunu sormadan
çöle, Çanakkale'ye,
ölüme gittiğimiz yol
ve sonra toprak
ve o toprağın insanları:

Uşak tezgâhlarının halı dokuyanları,
klaptan işlemeli eğerleriyle meşhur
Manisalı saraçlar,
yol kıyılarında ve istasyonlarda açlar
ve kurnaz
ve cesur
ve ağırbaşlı ve çapkın
ve kütleleriyle delikanlı
İstanbul ve İzmir işçileri
ve zahire ve kantariye tacirleriyle eşraf ve ayan,
kıl çadırı Yürükleri Aydın'ın,
ve sonra, ırgat,
ortakçı,
maraba,
davarlı ve davarsız,
yarım meşin çizmeli
ve ham çarıklı köylüler.
15 vilâyet ve sancak
ve 9 büyük şehir
düşman elindedir.

Mehtaplı bir gece,
gümüş bir kutunun içindesin:
ortalık öyle bir tuhaf aydınlık, öyle ıssız.
Ya çok seslidir

ya hiç ses vermez mehtaplı gece zaten.

Yatıyor filintasının arkasında Kartallı Kâzım.
Kız gibi Osmanlı filintası.
Parlıyor arpacık
namlının ucunda:
yüz yıllık yoldaymış gibi uzak
ve bir damlacık.

Kâzım emir aldı merkezden:
Gebze'deki İngiliz'in tercümanı vurulacak.
Köylerde teşkilât kurmuş tercüman Mansur:

satıyor bizimkileri.

Kâzım iyi hesaplamış herifin geçeceği yeri.
İşte sökün etti Mansur karşıdan:
beygirin üzerinde.

Beygir yüksek,
İngiliz kadanası.
Kendi halinde yürüyor hayvan
ortasında demiryolunun
sallana sallana,
ağır ağır.

Tercüman herhalde bırakmış dizginleri,
başı sallanıyor,
belki de uyuyor üzerinde

[beygirin.

Yaklaştıkça büyüyor herif.

Zaten mehtapta heybetli görünür insan.

Arada kaldı kalmadı dört yüz adım,
namlıyı kaldırdı birazcık Kâzım
nişan aldı sallanan başına Mansur'un.
Soldaki yamaçtan bir taş parçası düştü.
Bir kuş uçtu sağdaki ağaçtan,
—ağaç çınar—.

Kuş ürkmüş olacak,
Çevrildi Kâzım'ın başı kuşun uçtuğu yana,
mehtapla yüzyüze geldiler.
Mehtap koskocaman,
desdeğirmi,
bembeyaz.

Ve Kâzım'ın gözünü aldı âdetâ.

Zaten bu yüzden,

tekrar göz, gez, arpacık

ve filintayı ateşlediği zaman

ilk kurşun Mansur'un başını delecek yerde

galiba omuzuna girdi.

Herif «Hınk» dedi bir,

beygirin başını çevirdi

dörtunal kaçıyor.

Yetiştirdi ikinci kurşunu Kâzım.

Beygirin üstünde sola yıkıldı Mansur.

Üçüncü kurşun.

Tercüman düştü beygirden.

Fakat bir ayağı üzenkiye takılı kalmış,

sürüklendi kaçan hayvanın peşinde biraz,

sonra kurtuldu ki ayağı

yıkılıp kaldı olduğu yerde.

Yamaca sardı beygir.

Kalktı Kâzım,

yürüdü Mansur'a doğru,

üzerinden kâatları alacak.

Arada dört telgraf direği yalnız,

ellişerden iki yüz metre eder.

Mansur doğruldu ansızın,

kaçıyor bayır aşağı.

Filintayı omuzladı Kâzım.

Dördüncü kurşun.

Yıkıldı herif.

Koştı Kâzım.

Doğruldu yine Mansur.

Yürüyor sarhoş gibi sallanarak,

kaçmıyor artık,

yürüyor.

Kâzım da bıraktı koşmayı.

Deniz kıyısına indiler.

Orda boş bir fabrika var,

bir de beyaz bir ev,

tahta iskelesi iner denizin içine kadar.

Mansur suya giriyor,

kâatlar ıslanacak

Beşinci kurşunu yaktı Kâzım.

Suya düşüp kaldı önde giden

ve Kâzım tazelerken şarjörü

bir ışık yandı beyaz evde,

bir pencere açıldı.

Galiba bir kadın baktı dışarıya..

Boğazlanıyormuş gibi bağırdı Mansur.

Pencere kapandı,

ışık söndü.

Tercüman attı kendini tahta iskeleye.

Ard ayakları kırılmış bir hayvan gibi sürünüp

[tırmanıyor.

Hay anasını,

ay da denize düşmüş

toplanıp dağılıyor,

dağılıp toplanıyor.

Velhasıl,

lâfi uzatmıyalım,

Mansur'un işini bıçakla bitirdi Kâzım.

Kâatlar kan içindeydi.

Fakat kan kapatmıyor yazıyı...

Namussuzun biriydi Mansur,

muhabakkak.

Düşmana satılmıştı,

orası öyle.

Kaç kişinin başını yedi,

malûm.

Ama ne de olsa

mehtapta herif beygirin üzerinde uyumuş geliyordu.

Demek istediğim,

böyle günlerde bile, böyle bir adamı bile bu çeşit öldürüp

ortalık duruldukta, yıllarca sonra mehtaba baktığın

[vakit
üzüntü çekmemek için,
ya insanda yürek dediğin taştan olacak,
yahut da dehşetli namuslu olacak yüreğin.
Kâzım'ınki taştan değildi çok şükür,
fakat namuslu.

Ne malûm? dersen:
Dövuştü pir aşkına,
yaralandı birkaç kere
ve saire.
Ve kavga bittiği zaman
ne çiftlik sahibi oldu ne apartıman.
Kavgadan önce Kartal'da bahçivandı,
kavgadan sonra Kartal'da bahçivan.

Yedinci Bap

922 AĞUSTOS AYI
VE
KADINLARIMIZ
VE
6 AĞUSTOS EMRİ
VE

BİR ÂLETLE BİR İNSANIN HİKÂYESİ

Ayın altında kağnılar gidiyordu.
Kağnılar gidiyordu Akşehir üstünden Afyon'a doğru.
Toprak öyle bitip tükenmez,
dağlar öyle uzakta,
sanki gidenler hiçbir zaman
hiçbir menzile erişmiyecekti.
Kağnılar yürüyordu yekpare meşeden tekerlekleriyle.
Ve onlar
ayın altında dönen ilk tekerlekti.
Ayın altında öküzler
başka ve çok küçük bir dünyadan gelmişler gibi
ufacık, kısacıktilar,
ve pırıltılar vardı hasta, kınk boynuzlarında
ve ayaklan altından akan
toprak,
toprak
ve topraktı.
Gece aydınlık ve sıcak
ve kağnılarda tahta yataklarında
koyu mavi humbaralar çırılçıplaktı.
Ve kadınlar
birbirlerinden gizleyerek
bakıyorlardı ayın altında
geçmiş kabilelerden kalan öküz ve tekerlek ölülerine.
Ve kadınlar,

bizim kadınlarımız:
korkunç ve mübarek elleri,
ince, küçük çeneleri, kocaman gözleriyle
anamız, avradımız, yârimiz
ve sanki hiç yaşamamış gibi ölen
ve soframızdaki yeri
öküzümüzden sonra gelen
ve dağlara kaçırıp uğruna hapis yattığımız;
ve ekinde, tütünde, odunda ve pazardaki
ve karasabana koşulan
ve ağıllarda
ışılısında yere saplı bıçakların
oynak, ağır kalçaları ve zilleriyle bizim olan
kadınlar,
bizim kadınlarımız.
şimdi ayın altında
kağnıların ve hartuçların peşinde
harman yerine kehribar başaklı sap çeker gibi
aynı yürek ferahlığı,
aynı yorgun alışkanlık içindeydiler.
Ve on beşlik şarapnelin çeliğinde
ince boyunlu çocuklar uyuyordu.
Ve ayın altında kağnılar
yürüyordu Akşehir üstünden Afyon'a doğru.
« 6 Ağustos emri » verilmiştir.
Birinci ve İkinci ordular, kıt'aları, kağnıları, süvari
[alaylarla
yer değiştiriyordu, yer değiştirecek.
98956 tüfek,
325 top,
5 tayyare,
2800 küsur mitralyöz,
2500 küsur kılıç
ve 186326 tane pınl pırıl insan yüreği
ve bunun iki misli kulak, kol, ayak ve göz
kımıldanıyordu gecenin içinde.
Gecenin içinde toprak.

Gecenin içinde rüzgâr.
Hatıralara bağlı, hatıraların dışında,
gecenin içinde:
insanlar, âletler ve hayvanlar,
demirleri, tahtaları ve etleriyle birbirine sokulup,
korkunç
ve sessiz emniyetlerini
birbirlerine sokulmakta bulup,
kocaman, yorgun ayakları,
topraklı elleriyle yürüyorlardı.
Ve onların arasında
Birinci Ordu İkinci Nakliye Taburu'ndan
İstanbul şoför Ahmet
ve onun kamyoneti
[vardı.
Bir acayip mahlûktu üç numrolu kamyonet:
ihtiyar,
cesur,
inatçı ve şirret.
Kırılıp dağlarda kalan sol arka makası yerine
şasinin altına, dingilin üzerine
budaklı bir gürgen kütüğü sarmış olmasına rağmen
ve kalb ağrılılarıyla
ve on kilometrede bir
karanlığa yaslanıp durduğu halde
ve vantilatöründe dört kanattan ikisi noksan iken
şahsının vekarlı kudretini resmen biliyordu:
«6 Ağustos emri»nde ondan ve arkadaşlarından
«... ihzar ve teşkil edilmiş bulunan
ve cem'an 300 ton kabiliyetinde kabul olunan
100 kadar serî otomobil...» diye bahsediliyordu.
İhzar ve teşkil olunanlar,
bu meyanda Ahmet'in kamyoneti,
insanların, âletlerin ve kağnıların yanından geçip
Afyon - Ahırdağları ve imtidadına doğru iniyorlardı.
Ahmet'in kafasında uzak bir şehir ve bir şarkı vardı.
Bu şarkı nihaventür

ve beyaz tenteli sandalları,
siyah mavnaları,
güneşli karpuz kabuklarıyla
bir deniz kıyısındadır şehir.
Vantilatörde adedi devir
düşüyor gibi.
Arkadaşları ileri geçtiler.
Ay battı.
Manzara yıldızlardan ve dağlardan ibaret.
Sen Süleymaniyelisin oğlum Ahmet,
çınar dibinde iki mars bir oyunla yenip bücürü,
kalk,
sıra servilerin önünden yürü,
çeşmeyi geç,
mektepe bahçesi, medreseler,
orda, Harbiye Nezareti'nin arka duvarında
siyah çarşafli bir kadın
çömelip yere
darı serper güvercinlere
ve papelciler
şemsiye üstünde papaz açarlar.
Motor mızıkçılık ediyor,
bizi dağ başlarında bırakacak meret.
Ne diyorduk oğlum Ahmet?
Dökmeciler sağda kalır,
derken, Uzunçarşı'ya saparken,
köşede, sol kolda seyyar kitapçı:
«Hikâyei Billur Köşk»,
altı cilt «Tarihi Cevdet»
ve «Fenni Tabâhat».
Tabâhat, mutfaktan gelirmiş,
yani yemek pişirmek.
Hani, uskumru dolmasına da bayılırim pek.
Yaldızlı kuyruğundan tutup
bir salkım üzüm gibi yersin.
İlerde bir süvari kolu gidiyor,
saptılar sola.

Uzunçarşı'yı dikine inersin.
Sandalyacılar, tavla pulcuları, tesbihçiler.
Ve sen İstanbullu,
sen kendi ellerinin hünerine alışmış olduğundan
şaşarsın İstanbullulara:
ne kadar ince, ne çeşitli hünerleri var, dersin.
Rüstem Paşa camii.
Urgancılar.
Urgancılar'da yüz parça yelkenli gemiyi
ve hesapsız katır kervanlarını donatacak kadar
urgan, halat ve dökme tunçtan çingiraklar satılır.
Zindankapı, Babacafer.
Uzakta Balıkpazarı.
Kuruyemişçiler.
Yemiş iskelesindeyiz:
sandalları, mavnaları,
güneşli karpuz kabuklarıyla
yüzüne hasret kaldığım deniz.
Sol arka lastik hava mı kaçırıyor ne?
İnip
baksam...
Yemiş iskelesinden dilenci vapuruna binip
Eyüp'te Niyet Kuyusu'na gittikti.
Elleri yumuk yumuk,
bacakları biraz çarpıktı ama,
yeşil zeytin tanesi gibi gözler.
Kaşlar da hilâl gibi çekikti.
Tam Kasımpaşa'ya yaklaştık, beyaz başörtüsü...
Lastik hava kaçırıyor.
Derdine deva bulmazsak eğer...
Dur bakalım Babacafer...
Uç numrolu kamyonet durdu.
Karanlık.
Kriko.
Pompa.
Eller.
Küfreden ve küfrettiğine kızan elleri

lastikte ve ihtiyar tekerlekte dolaşırken
Ahmet hatırladı:
bir gece nüzüllü babaannesini
sedirden sedire taşırken
kadıncağız.
İç lastik boydan boya patladı.
Yedek?
Yok.
Dağlarda avaz avaz
imdat istemek?
Sen Süleymaniyelin oğlum Ahmet,
sana tek başına verilmiştir üç numrolu kamyonet.
Hem, hani bir koyun varmış,
kendi bacağında asılan bir koyun.
Süleymaniyeli şoför Ahmet
soyun...
Soyundu.
Ceket, külot, pantol, don, gömlek ve kalpak
ve kırmızı kuşak,
Ahmet'i postallarının üstünden çırılçıplak
bırakarak
dış lastiğin içine girdiler,
şişirdiler.
Bu şarkı nihaventtir.
Deniz kıyısında bir şehir...
Beyaz başörtüsü...
Saatta elli yapıyoruz...
Dayan ömrümün törpüsü,
dayan da dağlar anadan doğma görsün şoför Ahmet'i,
dayan arslan...
Hiçbir zaman
böyle merhametli bir ümitle sevmemi
hiçbir insan
hiçbir âleti...

Sekizinci Bap

26 AĞUSTOS GECESİNDE SAATLAR İKİ OTUZDAN BEŞ OTUZA KADAR VE

İZMİR RIHTIMINDAN AKDENİZ'E BAKAN NEFER

Saat 2,30.

Kocatepe yanık ve ihtiyar bir bayırdır,
ne ağaç, ne kuş sesi,
ne toprak kokusu vardır.

Gündüz güneşin,
gece yıldızların altında kayalardır.

Ve şimdi gece olduğu için
ve dünya karanlıkta daha bizim,
daha yakın,
daha küçük kaldığı için
ve bu vakitlerde topraktan ve yürekte
evimize, aşkımıza ve kendimize dair
sesler geldiği için

kayalıklarda şayak kalpaklı nöbetçi
okşayarak gülümseyen bıyığını
seyrediyordu Kocatepe'den
dünyanın en yıldızlı karanlığını.

Düşman üç saatlik yerdedir
ve Hıdırlık-tepesi olmasa
Afyonkarahisar şehrinin ışıkları gözükecek.

Kuzeydoğuda Güzelim-dağları
ve dağlarda tek

tek

ateşler yanıyor.

Ovada Akarçay bir pırlıltı halinde
ve şayak kalpaklı nöbetçinin hayalinde
şimdi yalnız suların yaptığı bir yolculuk var:

Akarçay belki bir akar su,
belki bir ırmak,
belki küçücük bir nehirdir.
Akarçay Dereboğazı'nda değirmenleri çevirip
ve kılçıksız yılan balıklarıyla
Yedişehir kayasının
[gölgesine girip çıkar.
Ve kocaman çiçekleri eflâton
kırmızı
beyaz
ve sapları bir, bir buçuk adam boyundaki
haşhaşların arasından akar.
Ve Afyon önünde
Altıgözler köprüsünün altından
gündoğuya dönerek
ve Konya tiren hattına rastlayıp yolda
Büyükçobanlar köyünü solda
ve Kızılkilise'yi sağda bırakıp
gider.
Düşündü birdenbire kayalardaki adam
kaynakları ve yolları düşman elinde kalan bütün
[nehirleri.
Kim bilir onlar ne kadar büyük,
ne kadar uzundular?
Birçoğunun adını bilmiyordu,
yalnız, Yunan'dan önce ve Seferberlik'ten evvel
Selimşahlar çiftliğinde ırgatlık ederken Manisa'da
geçerdi Gediz'in sularını başı dönerek.
Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu
ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü.

Paşalar onun arkasındaydılar.

O, saati sordu.

Paşalar: «Üç», dediler.

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.

Bıraksalar

İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak

Kocatepe'den Afyon ovasına atlıyacaktı.

Saat 3,30.

Halimur-Ayvalı hattı üzerinde

manga mevziindedir.

İzmirli Ali Onbaşı

(Kendisi tornacıdır)

karanlıkta göz yordamıyla

sanki onları bir daha görmeyecekmiş gibi

baktı manga efradına birer birer:

Sağda birinci nefer

sarışındı,

İkinci esmer.

Üçüncü kekemeydi

fakat bölükte

yoktu onun üstüne şarkı söyleyen.

Dördüncünün yine mutlak bulamaç istiyordu canı.

Beşinci, vuracaktı amcasını vurarı

tezkere alıp Urfa'ya girdiği akşam.

Altıncı,

inanılmıyacak kadar büyük ayaklı bir adam,

memlekette toprağını ve tek öküzünü

bir ihtiyar muhacir karısına bıraktığı için

kardeşleri onu mahkemeye verdiler

ve bölükte arkadaşlarının yerine nöbete kalktığı için

ona «Deli Erzurumlu»

[derdiler.

Yedinci Mehmet oğlu Osman'dı.

Çanakkale'de, İnönü'nde, Sakarya'da yaralandı,
ve gözünü kırpmadan
daha bir hayli yara alabilir,
yine de dimdik ayakta kalabilir.

Sekizinci

İbrahim

korkmayacaktı bu kadar
bembeyaz dişleri böyle tıkırdayıp
böyle birbirine vurmasalar.
Ve izmirli Ali Onbaşı biliyordu ki :
tavşan korktuğu için kaçmaz
kaçtığı için korkar.

Saat : 4

Ağzıkara - Söğütlüdere mıntıkası.

12'nci Piyade Fırkası.

Gözler karanlıkta, uzakta.

Eller yakında, mekanizmalar üzerinde.

Herkes yerli yerinde.

Tabur imamı

mevzideki biricik silâhsız adam :

ölülerin adamı,

kırk bir söğüt dalı dikerek kibleye doğru,

durdu boyun büküp

el kavuşturup

sabah namazına,

İçi rahattır.

Cennet, ebedî bir istirahatdır.

Ve yenilseler de, yenseler de âdâyı,

meydânı gazadan o kendi elleriyle verecektir

Cenabı rabbülâlemîne şühedâyı.

Saat : 4,45.

Sandıklı cıvanı.

Köyler.

Sarkık, siyah bıyıklı süvari,

çınar dibinde, beygirinin yanında duruyordu.

Çukurova beygiri

kuyruğunu karanlığa vuruyordu:

dizkapaklarında kan,
kantarmasında köpük...
İkinci Süvari Fırkası'ndan Dördüncü Bölük,
atları, kılıçları ve insanlarıyla havayı kokluyor.
Geride, köylerde bir horoz öttü.
Ve sarkık, siyah bıyıklı süvari
ellerinin tersiyle yüzünü örttü.
Karşı dağlar ardında, düşman elinde kalan
bir başka horoz vardır:
baltaibik, sütbeyaz bir Denizli horozu.
Düşmanlar her hal onu çoktan kesip
çorbasını yapmışlardır.
Saat beşe on var.
Kırk dakika sonra şafak
sökecek.
«Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak».
Tınaztepe'ye karşı Kömürtepe güneyinde,
On beşinci Piyade Fırkası'ndan iki ihtiyat zabiti
ve onların genci, uzunu,
Darümuallimin mezunu
Nureddin Eşfak,
mavzer tabancasının emniyetiyle oynyarak
konuşuyor:
— Bizim İstiklâl Marşı'nda aksıyan bir taraf var,
bilmem ki, nasıl anlatsam,
Akif, inanmış adam,
Fakat onun, ben,
inandıklarının hepsine inanmıyorum.
Meselâ, bakın:
«Gelecektir sana vadettiği günler Hakkın.»
Hayır,
gelecek günler için
gökten âyet inmedi bize.
Onu biz, kendimiz
vadettik kendimize.
Bir şarkı istiyorum
zaferden sonrasına dair.

«Kim bilir belki yarın...»
Saat beşe beş var.
Dağlar aydınlanıyor.
Bir yerlerde bir şeyler yanıyor.
Gün ağardı ağaracak.
Kokusu tütmeğe başladı:
Anadolu toprağı uyanıyor.
Ve bu anda, kalbi bir sahan gibi göklere salıp
ve pırıltılar görüp
ve çok uzak
çok uzak bir yerlere çağırın sesler duyarak
bir müthiş ve mukaddes macerada,
ön safta, en ön sırada,
şahlanıp ölesi geliyordu insanın.
Topçu evvel mülâzimi Hasan'ın
yaşı yirmi birdi.
Kumral başını gökyüzüne çevirdi,
kalktı ayağa.
Baktı, yıldızları ağaran muazzam karanlığa.
Şimdi bir hamlede o kadar büyük,
öyle şöhretli işler yapmak istiyordu ki
bütün ömrünü ve hâtırasını
ve yedi buçukluk bataryasını
ağlanacak kadar küçük
[buluyordu.
Yüzbaşı sordu:
— Saat kaç?
— Beş.
— Yarım saat sonra demek...
98956 tüfek
ve şoför Ahmet'in üç numrolu kamyonetinden
yedi buçukluk şnayderlere, on beşlik obüslere kadar,
bütün aletleriyle
ve vatan uğrunda,
yani, toprak ve hürriyet için ölebilmek kabiliyetleriyle
Birinci ve İkinci Ordu'lar
baskına hazırıldılar.

Alaca karanlıkta, bir çınar dibinde,
beygirinin yanında duran
sarkık, siyah bıyıklı süvari
kısa çizmeleriyle atladı atına.

Nureddin Eşfak

baktı saatına:

— Beş otuz...

Ve başladı topçu ateşiyle
ve fecirle birlikte büyük taarruz..

Sonra.

Sonra, düşmanın müstahkem cepheleri düştü.

Bunlar:

Karahisar güneyinde 50
ve doğusunda 20-30 kilometredeydiler.

Sonra.

Sonra, düşman ordusu kuvâyi külliyesini ihata ettik

Aslıhanlar civarında

30 Ağustosa kadar.

Sonra.

Sonra, 30 Ağustosta düşman kuvâyi külliyesi imha ve
[esir olundu.

Esirler arasında General Trikopis:

alaturka sopa yemiş bir temiz

ve sırmaları kopuk firenk uşağı...

Yaralı bir düşman ölüsüne takıldı Nureddin Eşfak'ın
[ayağı.

Nureddin dedi ki: «Teselyalı Çoban Mihail,»

Nureddin dedi ki: «Seni biz değil,
buraya gönderenler öldürdü seni...»

Sonra.

Sonra, 31 Ağustos günü
ordularımız İzmir'e doğru yürürken

serseri bir kurşunla vurulan

Deli Erzurumluydu.

Devrildi.

Kürek kemikleri altında toprağı duydu.

Baktı yukarı,

baktı karşıya.

Gözleri hayretle yandılar:

önünde, sırtüstü, yan yana yatan postalları
her seferkinden kocamandılar.

Ve bu postallar daha bir hayli zaman
üzerlerinden atlayıp geçen arkadaşların arkasından
seyredip güneşli gökyüzünü
ihtiyar bir muhacir karısını düşündüler.

Sonra.

Sonra, sarsılıp ayrıldılar birbirlerinden
ve Deli Erzurumlu ölürken kederinden
yüzlerini toprağa döndüler.

Solda, ilerdeydi Ali Onbaşı.

Kan içindeydi yüzü gözü

Bir süvari takımı geçti yanından dörtнала.

Kaçanı kovalamıyordu yalnız

ulaşmak da istiyordu bir yerlere

ve sadece kahretmiyor

yaratıyordu da.

Ve kılıçların,

nalların,

ellerin

ve gözlerin pırılıtsı

ardarda çakan aydınlık bir bütündü.

Ali Onbaşı bir şimşek hızıyla düşündü

ve şu türküyü duydu:

«Dörtнала gelip Uzak Asya'dan

Akdeniz'e bir kısrağ başı gibi uzanan

bu memleket bizim.

Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak

ve ipek bir halıya benzeyen toprak,

bu cehennem, bu cennet bizim.

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın,

yok edin insanın insana kulluğunu,

bu davet bizim...

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür

ve bir orman gibi kardeşçesine,

bu hasret bizim...»
Sonra.
Sonra, 9 Eylölde izmir'e girdik
ve Kayserili bir nefer
yanan şehrin kızılıtsı içinden gelip
öfkeden, sevinçten, ümitten ağılyla ağılyla,
Güneyden Kuzeye,
Doğudan Batıya,
Türk halkıyla beraber
seyretti İzmir rıhtımından Akdeniz'i.
Ve biz de burda bitirdik destanımızı.
Biliyoruz ki lâyığınca olmadı bu kitap.
Türk halkı bağışlasın bizi,
onlar ki toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar,
korkak,
cesur,
câhil,
hakîm
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
kitabımızda yalnız onların maceraları vardır...
939 İstanbul Tevkifanesi,
940 Çankırı Hapisanesi,
941 Bursa Hapisanesi,